

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права
Кафедра міжнародного європейського права та порівняльного
правознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА
ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

293 «Міжнародне право»

Студента (ки) 4 курсу

Романова В. К.

Групи П-91

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис здобувача)

Керівник _____

(посада, науковий ступінь)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Суми 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права
Кафедра міжнародного європейського права та
порівняльного правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

підпис

“ ___ ” _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА
Спеціальність 293 «Міжнародне право»

студенту 4 курсу, групи П-91
номер курсу шифр групи

Романова Володимира Костянтиновича

прізвище, ім'я, по батькові студента

1. Тема роботи: Стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

затверджена наказом директора ННІ права від “ ___ ” _____ 20__ р.
№ _____

2. Термін подання студентом закінченої роботи
“ ___ ” _____ 20__ р.

3. Мета кваліфікаційної роботи: з'ясувати сутність та зміст стандартів Ради Європи, проблеми їх реалізації в Україні, надати рекомендації стосовно основних напрямків втілення стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги взагалі та в Україні під час воєнного стану.

4. Об'єкт дослідження функціонування та запровадження стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

5. Предмет дослідження стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

6. Кваліфікаційна робота виконується на матеріалах

7. Орієнтовний план дипломної роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети

Розділ 1. Поняття та історія встановлення стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя і правової допомоги

У розділі 1:

1. Провести загальний аналіз стандартів Ради Європи.
2. Дослідити історичний аспект формування стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя.
3. Розглянути теоретичні аспекти понять «доступ до правосуддя» та «правова допомога».

Розділ 2. Правовий аспект доступу до правосуддя і правової допомоги

У розділі 2:

1. Оглянути міжнародне законодавство, що гарантує право на доступ до правосуддя і правову допомогу.
2. Провести аналіз практики захисту прав на доступ до правосуддя і правову допомогу.

Розділ 3. Реалізація стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя і правової допомоги на практиці.

У розділі 3:

1. Дослідити проблему обмеження доступу до правосуддя і правової допомоги у загальному та в Україні у контексті війни.

2. Визначити основні перспективи та тенденції вдосконалення процесу реалізації європейських стандартів у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги в Україні

8. Дата видачі завдання “ ___ ” _____ 20__ р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____

прізвище

підпис

ініціали,

Завдання до виконання одержав _____

підпис

ініціали, прізвище

... Стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

Актуальність теми. Обґрунтовується тим, що доступ до справедливого судового розгляду та загалом до правосуддя та правової допомоги є ключовою складовою демократії та розвитку суспільства. Стандарти Ради Європи є наднаціональними правовими інструментами, прийнятими з метою забезпечення дотримання прав людини та зміцнення демократії. Вони містять принципи та рекомендації щодо різних аспектів доступу до правосуддя та правової допомоги, включаючи забезпечення доступності та якості правосуддя, розширення доступу до правової допомоги, захист прав людини, принципи професійної етики для адвокатів та інших фахівців з права.

Метою дослідження є з'ясувати сутність та зміст стандартів Ради Європи, проблеми їх реалізації в Україні, надати рекомендації стосовно основних напрямків втілення стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги взагалі та в Україні під час воєнного стану. Об'єктом дослідження є функціонування та запровадження стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги. Предметом дослідження є стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

Основними результатами роботи стали: проведений загальний аналіз стандартів Ради Європи, їх історичний аспект та закріплення на міжнародному та національному законодавчому рівні. Розглянуто теоретичні аспекти понять «доступ до правосуддя» та «правова допомога». Проведено аналіз рішень ЄСПЛ у цій сфері, досліджено проблему обмеження доступу до правосуддя та правової допомоги в Україні а також визначено основні перспективи та тенденції вдосконалення процесу реалізації європейських стандартів у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги в Україні.

Ключові слова: Рада Європи, стандарт, Європейський Суд з прав людини, стаття 6 Конвенції, доступ до правосуддя, правова допомога

.... Standards of the Council of Europe in the field of access to justice and legal aid.

The relevance of the topic is justified by the fact that access to fair trial and, in general, to justice and legal aid is a key component of democracy and societal development. The Council of Europe standards are supranational legal instruments adopted to ensure respect for human rights and strengthen democracy. They contain principles and recommendations on various aspects of access to justice and legal aid, including ensuring the accessibility and quality of justice, expanding access to legal aid, protecting human rights, and professional ethics principles for lawyers and other legal professionals.

The aim of the research is to clarify the essence and content of the Council of Europe standards, identify the problems of their implementation in Ukraine, and provide recommendations regarding the main directions for implementing the

Council of Europe standards in the field of access to justice and legal aid in general and in Ukraine during a state of war. The object of the research is the functioning and implementation of the Council of Europe standards in the field of access to justice and legal aid. The subject matter of the research is the Council of Europe standards in the field of access to justice and legal aid.

The main results of the work are a general analysis of the Council of Europe standards, their historical aspect, and their establishment at the international and national legislative levels. The theoretical aspects of the concepts of "access to justice" and "legal aid" are considered. An analysis of the ECHR's decisions in this field is conducted, the problem of limited access to justice and legal aid in Ukraine is researched, and the main prospects and trends for improving the implementation of European standards in the field of access to justice and legal aid in Ukraine are determined.

Keywords: Council of Europe, standard, European Court of Human Rights, Article 6 of the Convention, access to justice, legal aid.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	7
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ІСТОРІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАНДАРТІВ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ І ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	14
1.1 Загальний аналіз стандартів Ради Європи.....	14
1.2. Історичний аспект встановлення стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя	18
1.3. Дослідження теоретичних аспектів понять «доступ до правосуддя» та «правова допомога»	22
Висновки до розділу 1.	26
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ І ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	28
2.1. Огляд міжнародного законодавства що гарантує право на доступ до правосуддя і правову допомогу	28
2.2. Аналіз практики захисту прав на доступ до правосуддя і правову допомогу.....	33
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ І ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НА ПРАКТИЦІ	38
3.1. Проблема обмеження доступу до правосуддя і правової допомоги.....	38
3.2. Основні перспективи, тенденції та власні рекомендації стосовно вдосконалення процесу реалізації європейських стандартів у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.	43
Висновки до розділу 3.	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Постановка проблеми. Сфера доступу до правосуддя та правової допомоги є важливим аспектом правової системи будь-якої країни. Стандарти ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги є міжнародними нормами та стандартами, які мають на меті забезпечити громадянам демократичні та рівні умови доступу до судової та правової системи. Ці стандарти встановлюють вимоги до якості та доступності правової допомоги, забезпечення незалежності та непідвладності суддів та інших представників правосуддя, забезпечення прав людини на справедливий процес, право на ефективний засіб правового захисту та інші аспекти. Однак, дослідження проведені в Україні, показують, що Стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги не дотримуються повністю в українській правовій системі, тим паче під час військового часу та активних бойових дій на деяких територіях. Це створює проблеми для громадян, які не мають можливості забезпечити собі якісну правову допомогу та доступ до справедливого правосуддя, або доступ для них обмежений.

Актуальність теми. Доступ до справедливого судового розгляду та загалом до правосуддя та правової допомоги є ключовою складовою демократії та розвитку суспільства. Це основоположне право людини яке гарантується Європейською конвенцією про права людини. Стандарти Ради Європи є наднаціональними правовими інструментами, прийнятими з метою забезпечення дотримання прав людини та зміцнення демократії. Вони містять принципи та рекомендації щодо різних аспектів доступу до правосуддя та правової допомоги, включаючи забезпечення доступності та якості правосуддя, розширення доступу до правової допомоги, захист прав людини, принципи професійної етики для адвокатів та інших фахівців з права.

У сучасних умовах стандарти Ради Європи в сфері доступу до правосуддя та правової допомоги стають все більш важливими в контексті глобалізації, змін у політичній та економічній ситуації в різних країнах світу, та розвитку нових технологій. Вони допомагають забезпечувати рівність перед законом, захищати права людини та забезпечувати справедливість у судових процесах.

Також, у зв'язку із впливом міжнародних правових стандартів на національні правові системи, знання про стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги є важливим для юристів, правознавців та інших фахівців з права.

Стан наукової розробленості проблеми. Дослідження виконано на основі інформаційної бази, яка складається з наукових доробків вітчизняних і зарубіжних учених у галузі управління, загальної теорії і права, конституційного права. На доктринальному рівні окремі аспекти права на правосуддя та правову допомогу досліджували Владовська К., Тисовська В. (2020), Сакара Н. (2018), Узелак А., К.Х. ван Рі, Дроздов О., Наливайко В., Гаркуша А., Ермаков М., Степанюк А., Павлюк О., Жернаков М. та інших.

Нормативною базою даної роботи є національні та міжнародно-правові акти, в тому числі Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (2010), Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992), Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (2011), Закон України «Про стандартизацію» (2014), Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актів щодо регламентації й реалізації забезпечення правової допомоги в Україні та світі.

Емпіричну базу дослідження становлять практика Європейського суду з прав людини, опубліковані Радою Європи посібників з Європейського права.

Проте, слід констатувати, що в наявності обмежена кількість актуальних монографічних робіт, присвячених загальнотеоретичній характеристиці права на доступ до правосуддя та правову допомогу, а також механізму його реалізації як важливої гарантії соціальної політики держави, що забезпечує, вільний доступ кожному громадянину до правосуддя. Крім того, роботи які б висвітлювали реалізацію права на правосуддя та правову допомогу у контексті військового положення в Україні, також наявні в незначній кількості.

Мета дослідження з'ясувати сутність та зміст стандартів Ради Європи, проблеми їх реалізації в Україні, надати рекомендації стосовно основних напрямків втілення стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги взагалі та в Україні під час воєнного стану.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних завдань:

1. Провести загальний аналіз стандартів Ради Європи.
2. Дослідити історичний аспект формування стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя.
3. Розглянути теоретичні аспекти понять «доступ до правосуддя» та «правова допомога».
4. Оглянути міжнародне законодавство, що гарантує право на доступ до правосуддя і правову допомогу.
5. Провести аналіз практики захисту прав на доступ до правосуддя і правову допомогу.
6. Дослідити проблему обмеження доступу до правосуддя і правової допомоги у загальному та у контексті війни в Україні.
7. Визначити основні перспективи та тенденції вдосконалення процесу реалізації європейських стандартів у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги в Україні.

Об'єктом дослідження є функціонування та запровадження стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

Предметом дослідження є стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

Методи дослідження. При проведенні дослідження було використано систему загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Зокрема, застосування методу аналізу та синтезу дозволило опрацювати наукові праці та публікації щодо теми дослідження, систематизувати наукові напрацювання; спостереження та узагальнення – для осмислення з’ясованих міжнародних та українських реалій реалізації стандартів Ради Європи; конкретизації – для висвітлення на основі опрацьованого матеріалу конкретних висновків та пропозицій.

Історико-правовий метод дозволив дослідити процес формування та встановлення стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя, порівняльний метод був використаний для співставлення законодавства Ради Європи, що гарантує реалізацію права доступу до правосуддя та правову допомогу, із законодавством Європейського Союзу, а також для дослідження та порівняння термінів «правова допомога» та «правничка допомога».

У дослідженні прикладних та організаційних проблем, які виникають у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги, використано метод системно-структурного аналізу. Одночасно, для аналізу актуального стану визначених проблем у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги був застосований статистичний метод. Водночас, для дослідження правових засад був застосований метод аналізу документів.

Всі методи використовувались у взаємозв’язку та взаємозалежності, що в кінцевому рахунку забезпечило всебічність, повноту та об’єктивність дослідження, коректність, обґрунтованість і достовірність зроблених висновків.

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні. У проведеному дослідженні:

- узагальнено поняття «доступ до правосуддя» та «правова допомога»,

- поглиблено розуміння міжнародного законодавства, зокрема законодавства ЄС та Ради Європи,
- з'ясовано сутність та зміст стандартів Ради Європи
- сформульовано проблеми реалізації доступу до правосуддя та правової допомоги в Україні
- запропоновано рекомендації стосовно ефективної реалізації права на доступ до правосуддя.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в розробці практичних рекомендацій щодо:

- розширення та конкретизації теми проблем реалізації доступу до правосуддя в Україні
- визначення актуального стану вирішення вказаних проблем та прописано власні пропозиції стосовно вирішення цих проблем для гарантування права на доступ до правосуддя та правової допомоги.

Структура кваліфікаційної роботи відповідає поставленій меті та завданням, складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 51 найменування. Загальний обсяг роботи 58 сторінок, з яких основний текст 51 сторінку.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ІСТОРІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАНДАРТІВ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ І ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

1.1 Загальний аналіз стандартів Ради Європи

Рада Європи (Council of Europe) є міжурядовою організацією, заснованою в 1949 році з метою сприяння співпраці та зближення країн Європи у різних галузях, таких як права людини, правосуддя, культури та освіти. Основні завдання Ради Європи - підтримка демократії, прав людини та правової держави в Європі, а також захист національних меншин та національних мов. Організація має 47 держав-членів. Рада Європи здійснює свою діяльність через різноманітні органи, такі як Парламентська Асамблея, Європейський Суд з прав людини, Комітет міністрів та інші. Вона також координує роботу з численними партнерами, включаючи Національні інститути прав людини, неправліні організації та громадянське суспільство. Рада Європи є важливим форумом для дискусій з питань демократії, прав людини та правосуддя, і грає важливу роль в захисті та підтримці цих цінностей в Європі та в світі [1].

Правові стандарти Ради Європи - це принципи та норми, зафіксовані в основних джерелах права Ради Європи, які містять єдині європейські правові вимоги до держав-учасниць у відповідній галузі та визначають їх діяльність у межах європейського правового простору [2].

Стандарти Ради Європи включають набір принципів та правил, які повинні дотримуватися державами-членами організації з метою забезпечення захисту прав людини, підтримки демократії та правової держави. Деякі з цих стандартів включають:

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: цей документ встановлює основні права та свободи, які повинні бути гарантовані кожній людині в Європі, такі як право на життя, свободу від катування, свободу від рабства, свободу думки, совісті та віросповідання.

2. Європейська Соціальна Хартія: цей документ встановлює соціальні та економічні права, які повинні бути гарантовані в кожній державі-члені Ради Європи, такі як право на соціальне забезпечення, охорону здоров'я та житло.

3. Конвенція про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству: цей документ визнає насильство щодо жінок та домашнє насильство як серйозну проблему та встановлює стандарти для запобігання та боротьби з цим явищем.

4. Рамкова конвенція про захист національних меншин: цей документ встановлює стандарти для захисту прав національних меншин у країнах-членах Ради Європи та визнає, що захист цих прав є важливим елементом збереження різноманітності та демократії.

Ці стандарти встановлюють основні принципи, які допомагають зміцнювати демократію та правову державу, зменшувати соціальну нерівність та захищати права та свободи людей. Крім того, стандарти Ради Європи також охоплюють різні сфери, такі як правосуддя, свободу слова та інформації, захист приватного життя та персональних даних, боротьбу з корупцією, торгівлею людьми та насильством.

З метою забезпечення дотримання цих стандартів, Рада Європи розробляє інструменти та механізми, такі як міжнародні договори, моніторингові процедури, рекомендації та стандарти, які допомагають країнам-членам виконувати свої зобов'язання та підтримувати високі стандарти прав та свобод людини.

Для коректного визначення поняття "стандарт Ради Європи", нам необхідно зрозуміти що таке "стандарт". Стандарт це прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і т. ін [3]. У праві стандарт визначається як нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та

спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [4].

Стандарт можна визначити як зразок, за яким повинно відповідати щось за розмірами, формою та якістю. Це єдиний затверджений тип організації, застосування якого забезпечує впорядкованість в конкретній галузі. Стандарт може бути розглянутий як шаблон чи трафарет, що визначає загальні принципи чи характеристики, не маючи нічого оригінального або своєрідного. У документі стандарту фіксуються загальні правила, принципи, або характеристики, що стосуються діяльності чи її результатів. Його призначення полягає у досягненні оптимального ступеня впорядкованості в певній галузі, що встановлюється на основі консенсусу та приймається відповідно до встановленого порядку. Стандарт також може включати норми та принципи, які є прийнятними згідно чинного законодавства.

Вище викладене дозволяє розглядати стандарти забезпечення та захисту прав людини як певні зразкові норми та принципи, що визначають права та свободи людини, їх зміст та рівень забезпечення, при цьому мінімальний рівень забезпечення в країні (національні стандарти), регіоні (регіональні, наприклад європейські, стандарти) та в світі (міжнародні стандарти), причому перші мають відповідати наступним або доповнювати їх [5].

Стандарт Ради Європи - це сукупність норм, правил та принципів, які були розроблені Радою Європи з метою захисту прав людини, демократії та правової держави.

Стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя базуються на принципах незалежності судової влади, ефективності та доступності правосуддя для всіх громадян. Одним з головних документів у цій сфері є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка забезпечує право на справедливий процес і гарантує право на доступ до суду [6]. Крім того, Рада Європи розробила ряд стандартів та рекомендацій, спрямованих на забезпечення якості правосуддя та захисту прав людини у

судових процесах. Наприклад, Рекомендації Комітету Міністрів країн-членів щодо незалежності та ефективності системи правосуддя (2010) визначають стандарти для захисту прав людини у судових процесах [7]. Ці рекомендації становлять собою набір принципів та рекомендацій, спрямованих на забезпечення незалежності та ефективності систем правосуддя в країнах-членах Ради Європи. Документи включають в себе ряд рекомендацій, що стосуються таких аспектів правосуддя, як незалежність судів, гарантії справедливого судового процесу, професійна підготовка та статус суддів, ефективність судової системи та доступ до правосуддя, а також висвітлюють проблеми, пов'язані зі злочинністю, корупцією та іншими факторами, які можуть впливати на роботу судової системи. Ось деякі з основних документів та принципів:

1. Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ): ЄКПЛ встановлює фундаментальні права та свободи, які повинні бути захищені всіма державами-членами Ради Європи. Стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий судовий процес, включаючи право на доступ до правосуддя та правову допомогу [5].

2. Рекомендація CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність: Ця рекомендація підкреслює важливість судової незалежності та безсторонності в забезпеченні доступу до правосуддя. Вона закликає держави-члени гарантувати незалежність суддів та забезпечувати достатні ресурси для судової влади [6].

3. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: Ця Хартія визнає важливість мови в доступі до правосуддя та закликає держави-члени забезпечувати використання регіональних чи мовних меншин у судових процесах за потреби [7].

В цілому стандарти та рекомендації Ради Європи підкреслюють важливість забезпечення рівних можливостей для всіх у доступі до правосуддя, незалежно від їхніх фінансових можливостей або соціального статусу. Вони наголошують на необхідності незалежних та безсторонніх

суддів, достатніх ресурсів для правової допомоги та заходів, щоб забезпечити, що мова не є перешкодою до правосуддя.

1.2. Історичний аспект встановлення стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя

Історія встановлення стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя сягає давніх часів, коли люди намагалися забезпечити справедливість та захист своїх прав. У різних часах та країнах стандарти змінювалися, але основна мета залишалася незмінною - забезпечення прав людини на справедливе та об'єктивне розглядання її справи відповідно до закону.

У середньовіччі в Європі система правосуддя була надзвичайно різноманітною та неуніфікованою. За першими формами забезпечення права на захист у суді можна відзначити такі як клятва на вірність та військова ескорта. Проте, із розвитком права та ростом населення почали формуватися нові форми захисту прав, що передбачали розробку стандартів та правил. Наприклад, в Англії в XIII ст. була створена система судів королівських стюардів, а пізніше було засновано найвідомішу судову систему - судову систему королівських суддів.

У XVIII - XIX століттях у багатьох країнах почали розвиватися системи надання правової допомоги та доступу до правосуддя, що базувалися на стандартах та правилах. Наприклад, у США були створені адвокатські об'єднання та адвокатські школи, що допомагали забезпечувати якість надання юридичних послуг.

У XX столітті вже були розроблені міжнародні стандарти та правила щодо надання правової допомоги та доступу до правосуддя, зокрема, Універсальна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Ці документи закріплюють право кожної

людини на рівний доступ до правосуддя та на надання правової допомоги без будь-яких форм дискримінації.

Починаючи з другої половини 1940-х років, у владних структурах Європи активно обговорювалися питання захисту прав і свобод людини. У 1949 році багато делегатів Консультативної Асамблеї Ради Європи закликали до підготовки спеціальної конвенції про права людини для Європи. У серпні того ж року, Поль-Анрі Тейтжен (Франція), Максвелл Файф (Великобританія) і Антоніо Азаро (Італія) внесли пропозицію до Асамблеї, де вони рекомендували державам-членам Ради Європи укласти конвенцію, що визнає принцип колективної відповідальності за забезпечення поваги прав людини та основних свобод. Згідно з цією конвенцією, кожна держава-член зобов'язується зберігати в недоторканності права людини і основні свободи, гарантовані конституцією, законами та адміністративною практикою, і створити Європейську комісію з прав людини і Європейський суд з прав людини для забезпечення дотримання цієї конвенції [9].

У серпні 1949 року Поль-Анрі Тейтжен з Франції, Максвелл Файф з Великобританії та Антоніо Азаро з Італії внесли пропозицію про те, щоб держави-члени Ради Європи визнали принцип колективної відповідальності за забезпечення поваги прав людини та основних свобод і негайно укласти конвенцію, згідно з якою кожна держава-член зобов'язується зберігати в недоторканності права людини і основні свободи.

У 1950 році після десяти місяців інтенсивної роботи була прийнята Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини. Ця конвенція стала першим і найбільш відомим документом про захист прав людини в Європі. Конвенція встановлює мінімальні стандарти для захисту основних прав і свобод, таких як свобода вираження, свобода думки, релігії, право на приватне і сімейне життя, право на справедливий процес, заборону на катування і нелюдське поводження, та інші. Окрім того, конвенція передбачає створення двох основних механізмів захисту прав людини - Європейської комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини. Ці

механізми дозволяють людям звернутися зі скаргою до Європейського суду з прав людини, який може вирішити справу та накласти на державу-члена відповідальність за порушення прав людини, закріплені в конвенції [10].

Згідно з конвенцією, кожна держава-учасниця зобов'язується захищати та забезпечувати реалізацію прав і свобод, закріплених в конвенції, на своїй території. Крім того, держави-учасниці зобов'язані надавати звіти щодо свого дотримання конвенції та забезпечувати доступ до правосуддя в разі порушення прав людини [11].

За десятиліття з моменту ухвалення конвенції, вона стала важливим документом для захисту прав людини в Європі та одним із основних стандартів захисту прав людини у світі. Україна стала членом Ради Європи 9 листопада 1995 року, і зобов'язалась дотримуватися положень Конвенції прав людини. У листопаді 1998 року, Європейський суд з прав людини та Європейська комісія з прав людини були об'єднані в новий орган - Європейський суд, який постійно діючий. Представник України був включений до складу суду, і брав участь у засіданнях вищої палати при розгляді справ за позовами українських громадян. Конвенція набула чинності для України 11 вересня 1997 року, а офіційний переклад був затверджений МЗС України 27 січня 2006 року [12].

Повернемося до теми доступу до правосуддя. Комплексне дослідження проблеми доступності правосуддя було розпочато в 60-х роках ХХ ст. з появою декількох порівняльно-правових міжнародних проектів, включаючи флорентійський проект. Ці дослідження показали, що проблема доступності правосуддя є глобальною і поширеною. Значна зміна в підходах до вирішення цієї проблеми відбулася з появою ідеї уніфікації цивільного процесуального права в Європі, родоначальником якої був М. Сторм. Ідея гармонізації сфери цивільного судочинства була закріплена на рівні декількох міжнародних договорів, таких як Маастрихтський договір Європейського Союзу 1992 р.[14] і Амстердамський договір Європейського Союзу 1997 р. [15]. План дій Ради Європейського Союзу та Європейської

Комісії для найкращої реалізації умов Амстердамського договору (Віденський план дій) зазначав, що принципи правової визначеності та рівного доступу до правосуддя повинні стати головною метою. При цьому, важливо зазначити, що зусилля наукового співтовариства у сфері доступності правосуддя не обмежуються лише Європою, а мають глобальний характер. Так, наприклад, Організація Об'єднаних Націй (ООН) проводить численні заходи з покращення доступності до правосуддя в різних країнах світу, зокрема, шляхом впровадження і розширення доступу до безкоштовної правової допомоги [13].

Можна зробити висновок, що проблема доступності до правосуддя була актуальною та важливою не лише для окремих країн, але й для міжнародної спільноти в цілому. Концепція інтегрального подолання цієї проблеми шляхом впровадження універсальних стандартів та рекомендацій, що забезпечували правову визначеність та рівний доступ до правосуддя. При цьому, пам'ятаючи думку М. Сторма щодо фундаментальних засад спільного європейського процесуального права, за основу мали стати вимоги ст. 6 Конвенції.

У сучасному світі багато країн розвивають системи надання правової допомоги та доступу до правосуддя, що базуються на встановлених стандартах та правилах. Такі системи забезпечують захист прав громадян, незалежність та об'єктивність судових процесів, а також забезпечують якісну та професійну підтримку та консультації з питань права.

Загалом, історичний аспект встановлення стандартів у системі надання правової допомоги та доступу до правосуддя свідчить про поступове розвиток цих систем у світі, що базується на забезпеченні захисту прав людини та на встановленні стандартів та правил, що гарантують їх дотримання.

1.3. Дослідження теоретичних аспектів понять «доступ до правосуддя» та «правова допомога»

При ґрунтовному дослідженні тієї чи іншої правової категорії ключову роль займає використовуваний понятійно-категоріальний апарат та «наскрізне» дотримання єдиного підходу у визначенні, хоча це не є перешкодою у еволюції розуміння самого поняття.

Доступ до правосуддя є важливим елементом демократичної та правової держави. Це означає, що всі люди мають право на рівний та справедливий доступ до суду, незалежно від їхнього соціального становища, етнічної чи релігійної належності, статі, віку та інших характеристик.

Поняття "доступ до правосуддя" розглядається в двох різних аспектах. По-перше, як право на доступ до суду, яке впливає з пункту 1 статті 6 Конвенції та є одним з прав, що безпосередньо закріплені у зазначеній нормі та формулюються Європейським судом з прав людини. По-друге, як доступність правосуддя, тобто як міжнародний стандарт щодо справедливого та ефективного судового захисту, що охоплює вимоги, яким має відповідати не лише цивільне судочинство, а й уся юстиціарна сфера [16].

Незважаючи на те, що позиція Європейського суду з прав людини щодо права на доступ до правосуддя визначається як позитивне право, яке включає можливість ініціювання розгляду справи в суді першої і, як правило, вищестоящих інстанцій, належне повідомлення про відкрите провадження у справі, учасником якого є особа, розгляд справи судом й адекватне інформування про повний текст ухваленого судового рішення, нинішнє цивільне процесуальне законодавство не містить єдиної норми, яка повністю відтворювала б зміст цього права в інтерпретації ЄСПЛ. Крім того, не всі його аспекти взагалі законодавчо врегульовані.

Як вже зазначалось вище існують два підходи до тлумачення категорії «доступ до правосуддя». Один з них - широкий, якому віддають перевагу А. Узелач та Р. ван Рее. Вони розглядають цей термін з урахуванням усіх складових права на справедливий судовий розгляд, включаючи ефективність

та практичність цього права, а саме доступність судового процесу для його користувачів. Однак, цим визначається вплив судових витрат, способів їх оплати, системи надання правової допомоги, якості судового захисту, існування альтернативних способів врегулювання спору та порядку виконання рішень [17].

Другий підхід - вузький, який розглядає гарантії доступу до правосуддя поруч із процесуальними гарантіями та гарантіями виконання судового рішення. Цю позицію також дотримується Європейська комісія з ефективності правосуддя, яка, досліджуючи ефективність та якість європейських судових систем, зосереджується на механізмах надання правової допомоги, судових витратах та рівні фінансування судових систем при оцінці доступності правосуддя. Ці підходи є важливими для розуміння та забезпечення доступу до правосуддя в різних контекстах.

Звертаючись до думки О. Дроздова, згідно з міжнародним та європейським правом з прав людини, доступ до правосуддя є основоположним правом кожної особи. Це право зобов'язує держави гарантувати можливість звернення до суду або іншого альтернативного органу вирішення спорів з метою отримання юридичного захисту у разі, якщо були порушені права особи [18]. Права доступу до правосуддя включають право на справедливий суд, який гарантується статтями 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та 47 Хартії основних прав Європейського Союзу (Хартія). Крім того, право на ефективний засіб правового захисту забезпечується статтями 13 ЄКПЛ та 47 Хартії. Хоча ЄКПЛ та Хартія можуть відрізнятися в деталях, вони обидва наголошують, що права на ефективний засіб правового захисту та справедливий суд мають бути забезпечені на національному рівні. Судова практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) також є важливою для тлумачення прав Хартії.

Для забезпечення доступу до правосуддя необхідно враховувати такі складові, як справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами, правову допомогу, право на

юридичну консультацію, захист і представництво, а також право на ефективний засіб правового захисту. Отже, доступ до правосуддя має наступні складові:

1. Справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами;
2. Правову допомогу;
3. Право на юридичну консультацію, захист і представництво;
4. Право на ефективний засіб правового захисту.

Виходячи з цього можна сказати, що правова допомога є складовою доступу до правосуддя. Для уникнення незрозумілостей, автор вважає за потрібне розкрити різницю між доступом до суду та доступом до правосуддя.

Доступ до суду та доступ до правосуддя - це дві різні концепції, які, хоча і пов'язані між собою, мають відмінності. Доступ до суду - це право кожної особи звернутися до суду для захисту своїх прав та інтересів. Це включає право на відкриття судової справи, на участь у судовому процесі та на отримання від суду рішення щодо своєї справи. Доступ до суду є фундаментальним правом, яке гарантується багатьма міжнародними та національними законами. Доступ до правосуддя - це більш широке поняття, яке включає не тільки доступ до суду, але і до всіх інших аспектів правосуддя, таких як доступ до правової інформації, доступ до юридичної допомоги та доступ до альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація або арбітраж. Доступ до правосуддя також означає, що правова система повинна бути доступною, ефективною та справедливою для всіх людей. Автор більше схиляє до широкої концепції «доступу до правосуддя», а тому і подальший аналіз у роботі буде приходити саме у такому контексті.

В.С. Наливайко зазначав, що юридична природа права на правову допомогу полягає в його комплексному характері, що об'єднує як матеріальні, так і процесуальні аспекти. Це право-гарантія, яка має на меті

забезпечення належних юридичних умов для успішної реалізації права та досягнення громадянами юридичних цілей [19].

Згідно з Законом України «Про безоплатну правову допомогу», правова допомога — надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [20].

Українське законодавство передбачає надання безоплатної правової допомоги громадянам, які не мають можливості самостійно оплатити послуги юриста. Інститут безоплатної правової допомоги відповідає стандартам Ради Європи та практиці Європейського Суду з прав людини і є одним із інструментів покращення доступу до правосуддя.

З 2 червня 2016 року в ст. 59 Конституції України категорію "правова" замінено на "професійну правничу", що спричинило суперечки серед науковців і практиків [21]. Згідно зі ст. 26 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги, а термін "правова допомога" передбачений і в Законі України "Про безоплатну правову допомогу" та інших [22]. А.Г. Гаркуша зазначав у своїй статті, що ймовірно проблема полягає у неоднозначному трактуванні термінів "правова допомога" та "професійна правнича допомога", що потребує вирішення. Зауважимо, що заміна терміна "правова допомога" на "правнича допомога" переважно обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу [23].

Зараз ми маємо ситуацію коли Конституція закріплює право кожного на професійну правничу допомогу, а адвокати, які керуються Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", здійснюють свою діяльність на підставі договору про надання саме правової допомоги [24]. У

висновку Венеціанської комісії чітко відзначається, що гарантоване статтею 59, стосується "професійної" правничої допомоги, тобто представництва практикуючим адвокатом [25]. Це роз'яснення є позитивним. Це забезпечує високу якість надання правничих послуг і відповідає вимогам Основного Закону України. Водночас, запропонована формула не обмежує право на отримання іншого виду правничої допомоги, яку можуть надавати фахівці-правники, а також не відмінює загальне право на правничу допомогу, яке залишається гарантованим державою. Таким чином, запропоновані зміни до Конституції України в частині правосуддя спрямовані на підвищення якості надання правничих послуг та забезпечення права громадян на професійну правничу допомогу.

Висновки до розділу 1.

Стандарт Ради Європи - це сукупність норм, правил та принципів, які були розроблені Радою Європи з метою захисту прав людини, демократії та правової держави. Стандарти Ради Європи у сфері доступу до правосуддя базуються на принципах незалежності судової влади, ефективності та доступності правосуддя для всіх громадян. Одним з головних документів у цій сфері є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка забезпечує право на справедливий процес і гарантує право на доступ до суду. До стандартів Ради Європи у цій сфері входять Європейська конвенція з прав людини, Рекомендація CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

У XVIII - XIX століттях у багатьох країнах почали розвиватися системи надання правової допомоги та доступу до правосуддя, що базувалися на стандартах та правилах. У XX столітті вже були розроблені міжнародні стандарти та правила щодо надання правової допомоги та доступу до правосуддя, зокрема, Універсальна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, та

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. У 1950 році була прийнята Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини, за якою кожна держава-учасниця зобов'язується захищати та забезпечувати реалізацію прав і свобод на своїй території. Проблема доступності до правосуддя була глобальною та поширеною, але з часом ідея гармонізації сфери цивільного судочинства стала популярною. Зусилля наукового співтовариства у сфері доступності правосуддя мають глобальний

Поняття "доступ до правосуддя" розглядається в двох різних аспектах. По-перше, як право на доступ до суду, яке випливає з пункту 1 статті 6 Конвенції та є одним з прав, що безпосередньо закріплені у зазначеній нормі та формулюються Європейським судом з прав людини. По-друге, як доступність правосуддя, тобто як міжнародний стандарт щодо справедливого та ефективного судового захисту, що охоплює вимоги, яким має відповідати не лише цивільне судочинство, а й уся юстиціарна сфера. Доступ до правосуддя має такі складові: справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами; правову допомогу; право на юридичну консультацію, захист і представництво; право на ефективний засіб правового захисту. Виходячи з цього можна сказати, що правова допомога є складовою доступу до правосуддя. Доступ до правосуддя - це більш широке поняття, яке включає не тільки доступ до суду, але і до всіх інших аспектів правосуддя, таких як доступ до правової інформації, доступ до юридичної допомоги та доступ до альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація або арбітраж.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ І ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

2.1. Огляд міжнародного законодавства що гарантує право на доступ до правосуддя і правову допомогу

Для ґрунтового аналізу Європейського законодавства та законодавства Ради Європи, нам необхідно зрозуміти у чому відмінність цих двох сфер, а також охарактеризувати законодавство у кожній окремо. Таким чином, Європейський Союз (ЄС) та Рада Європи (РЕ) - це дві різні міжурядові організації, які мають різні мети та функції, тому законодавство, яке вони приймають, також має свої відмінності. Основна різниця між ними наступна:

Цілі: Європейський Союз зосереджується на спільному розвитку економіки та зміцненні політичної співпраці серед країн-членів. Рада Європи зосереджується на захисті прав людини, зміцненні демократії та сприянні культурному співробітництву серед країн-членів.

Членство: ЄС - це політико-економічний союз, в якому країни стають членами на підставі підписання спеціальних договорів та прийняття законів. Рада Європи - це міжурядова організація, до складу якої входять країни, що ділять спільні цінності, але не мають обов'язкових економічних або політичних зобов'язань перед іншими членами.

Функції: ЄС має ширший спектр функцій, включаючи регулювання торгівлі, економіки, зовнішніх справ та безпеки. Рада Європи зосереджується на просуванні прав людини, захисті меншин та підтримці демократії.

Законодавство: Законодавство ЄС складається зі спільних правил, які мають застосовуватися до всіх країн-членів, а також з директив та розпоряджень, які встановлюють цілі, які повинні бути досягнуті країнами-членами. Законодавство Ради Європи, з іншого боку, зазвичай зосереджене на створенні конвенцій та рекомендацій, які країни можуть приймати за бажанням, а не як обов'язкові правила.

Органи: ЄС має власні органи та інституції, такі як Європейський парламент, Європейська комісія та Рада ЄС, які забезпечують прийняття законодавства та його виконання. Рада Європи, з іншого боку, має загальну Асамблею, яка складається з представників кожної країни-члена, та ряд комітетів та офісів, які займаються конкретними питаннями.

Географія: ЄС складається з країн-членів, які розташовані в Європі, і його законодавство застосовується тільки до цих країн. Рада Європи, з іншого боку, включає в себе країни, які розташовані як в Європі, так і за її межами, і застосовується до всіх своїх країн-членів, незалежно від їх географічного розташування.

Отже, хоча ЄС та Рада Європи є двома різними міжурядовими організаціями, вони мають різні цілі, функції та законодавство, що відображає їх специфічні мету та завдання. Згідно з міжнародним та європейським правом про права людини, кожна особа має право на доступ до правосуддя, що включає можливість звернутися до суду або іншого органу вирішення спорів, якщо її права були порушені. Це право допомагає захистити інші права особи і є однією з основних гарантій прав людини. Право на доступ до правосуддя охоплює багато основних прав людини, включаючи право на справедливий суд та ефективний правовий захист, які закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод та Хартії основних прав Європейського Союзу. Хоча права, які закріплені в ЄКПЛ та Хартії, можуть мати схожість, вони регулюються різними системами. Однак обидва акти підкреслюють, що право на ефективний правовий захист та справедливий суд має бути забезпечене на національному рівні. Судова практика Європейського Суду з прав людини є важливим джерелом тлумачення прав, які закріплені в Хартії [26].

Таким чином щодо Європейського Союзу, доступ до правосуддя забезпечується через Хартію основних прав, статтю 47, яка надає право на ефективний засіб правового захисту, а також через статтю 51, яка визначає сферу застосування Хартії, та пункт 3 статті 52, який стосується сфери

тлумачення прав і принципів. Договір про Європейський Союз, пункт 3 статті 4 та стаття 19 також визначають питання доступу до правосуддя [27].

Щодо Ради Європи, доступ до правосуддя забезпечується через Європейську конвенцію з прав людини (ЄКПЛ), зокрема статтю 6, яка надає право на справедливий суд, статтю 13, яка визначає право на ефективний засіб правового захисту, статтю 35, яка встановлює умови прийнятності та статтю 46, яка стосується обов'язкової сили рішень та їх виконання [11].

Юридичні інструменти, такі як Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) та Хартія основних прав Європейського Союзу (Хартія), гарантують право на ефективний засіб правового захисту та право на справедливий суд. Однак, їх застосування та обсяг захисту відрізняються. ЄКПЛ застосовується до справ, що стосуються кримінальних обвинувачень або цивільних прав і обов'язків, визнаних національним законодавством. З іншого боку, Хартія застосовується до всіх прав та свобод, що визнає право ЄС, включаючи економічні, соціальні та культурні права.

Стаття 13 ЄКПЛ та стаття 47 Хартії гарантують право на ефективний засіб правового захисту. Однак, стаття 47 Хартії має ширший обсяг захисту, оскільки застосовується до всіх прав і свобод, визнаних правом ЄС, незалежно від того, чи включені вони до Хартії. Крім того, стаття 47 Хартії гарантує доступ до суду, що є більш широким захистом, ніж стаття 13 ЄКПЛ. Обидві системи гарантують право на ефективний засіб правового захисту та право на справедливий суд, проте їх застосування залежить від конкретної сфери застосування та правил, встановлених СЄС та ЄСПЛ. Багато прав, що визнає Хартія, схожі на ті, що гарантує ЄКПЛ. Ці два юридичні інструменти мають на меті забезпечити права людини на національному рівні, а також в контексті європейських стандартів прав людини та свобод [26].

У контексті теми роботи необхідно розкрити зміст статей 6 та 13 ЄКПЛ. Ключовими принципами, закріпленими в статті 6 Конвенції, є верховенство права та належне здійснення правосуддя. Ці принципи є основоположними елементами права на справедливий суд, який має бути

забезпечений для кожної людини. Стаття 6 передбачає справедливість судового розгляду шляхом запобігання будь-якій дискримінації або несправедливому трактуванню, забезпечення можливості відстоювати свої права та інтереси перед судом, а також можливість отримати відповідну правову допомогу і підтримку. Публічність розгляду справи є однією з основних гарантій права на справедливий суд. Вона забезпечує контроль громадськості за діями суду, що зменшує ризик корупції та необгрунтованого вироку. Проте, у випадках, коли публічність розгляду може зашкодити інтересам неповнолітніх, захисту приватного життя або правосуддя, суд може обмежувати доступ преси та публіки до залу засідань. Розумний строк розгляду справи означає, що справа має бути розглянута і вирішена судом у розумні терміни. Це забезпечує ефективний захист прав і інтересів особи, а також уникнення необгрунтованої затримки в справедливому розгляді. Суд, який розглядає справу, має бути незалежним та безстороннім. Це означає, що він повинен діяти виключно на підставі закону і з виключенням будь-яких зовнішніх впливів, зокрема від державних органів та інших сторін.

Стаття 13 Європейської конвенції з прав людини має важливе значення для захисту прав та свобод громадян, що гарантуються Конвенцією. Ця стаття зобов'язує держави-члени забезпечувати ефективні засоби правового захисту на національному рівні для захисту прав, що визнаються Конвенцією, а також визнає право осіб на доступ до міжнародних засобів захисту, таких як Європейський суд з прав людини. Однак, щоб гарантувати ефективність захисту прав на національному рівні, стаття 13 вимагає від держав-членів запровадження механізму захисту прав, який би уможлиблював розгляд справ про порушення прав на національному рівні. Це реалізує принцип субсидіарності в діяльності Європейського суду з прав людини. Держави-члени повинні запроваджувати засоби захисту прав на національному рівні, які забезпечують розгляд скарг про порушення прав національними судами. Це положення забезпечує ефективний захист прав громадян, гарантованих Конвенцією, на національному та міжнародному

рівнях. При цьому держави-члени мають відповідальність запроваджувати ефективні засоби захисту на національному рівні, які забезпечують розгляд скарг про порушення прав національними судами. Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає від держав-членів запровадження механізму захисту прав, гарантованих Конвенцією, що відповідає природі можливого порушення. Ефективний засіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права або надання відшкодування особі, якщо поновлення неможливе. Стаття не визначає особливої форми правового захисту, залишаючи дискрецію державі щодо вибору способу виконання зобов'язання. Однак, Європейський суд може не визнати за заявником обов'язку застосовувати національні правові засоби, які є "неефективними", тоді як у деяких випадках національні засоби правового захисту можуть бути недостатніми через постійну адміністративну практику порушення прав.

На міжнародному рівні, існує безліч актів та договорів, які гарантують доступ до правосуддя, зокрема Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Римський статут Міжнародного кримінального суду [28], Конвенція про статус біженців, а саме її стаття 16 [29], та інші. До цього ж, Комітет з прав людини ООН прокладає шлях для договірних сторін ООН щодо тлумачення концепцій, пов'язаних із доступом до правосуддя. У свою чергу, Орхуська Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань довкілля та Конвенція про права осіб з інвалідністю теж гарантують доступ до правосуддя. Всі ці акти спрямовані на те, щоб забезпечити ефективний захист прав людини та забезпечити можливість кожній особі отримати справедливість у разі порушення її прав [30].

Крім цих міжнародних документів, багато держав мають власні законодавчі акти, які гарантують право на доступ до правосуддя та правову допомогу. Однак, не дивлячись на існування цих документів, багато людей у світі все ще мають обмежений доступ до правосуддя та правової допомоги.

2.2. Аналіз практики захисту прав на доступ до правосуддя і правову допомогу

Є доречним розглянути гарантування права на доступ до правосуддя у контексті практики ЄСПЛ. У справі *Delcourt v. Belgium* Суд зазначив, що „у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції, право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення” [31]. У справі *Bellet v. France* Суд зазначив, що „стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права” [32]. В обох справах ЄСПЛ звернув увагу на важливість забезпечення права на справедливий суд, включаючи доступ до суду та забезпечення практичної можливості оскарження будь-яких дій, що становлять втручання у права особи. Це підкреслює необхідність дотримання демократичних стандартів у забезпеченні справедливого судочинства в державах, які є стороною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [33].

Відповідно до права РС, кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи незалежним і безстороннім судом, який вирішить спір щодо її прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення. Це означає, що кожна особа має право на доступ до суду для захисту своїх прав та інтересів. Щодо створення конкретних типів судів, таких як апеляційні суди, то держави не зобов'язані їх формувати. Проте, якщо держава-учасниця створила такі суди, то стаття 6 буде до них застосовуватися. Тобто, якщо у державі-учасниці існують апеляційні чи

касаційні суди, то особа має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи перед цими судами, які повинні бути незалежними і безсторонніми [34].

Доступ до правосуддя може бути здійснений через позасудові органи, такі як медіацію, арбітражні суди, комісії з питань прав людини та інші органи, що займаються врегулюванням конфліктів та захистом прав людини. Медіатори - це незалежні особи, які намагаються допомогти сторонам вирішити свої конфлікти шляхом співпраці та діалогу. Їх роль полягає в тому, щоб сприяти сторонам у виявленні спільних інтересів та укладенні взаємовигідних угод. Арбітражні суди - це спеціалізовані органи, які вирішують спори між сторонами шляхом прийняття рішення, яке є обов'язковим для виконання. Рішення арбітражного суду може бути ефективнішим, ніж рішення звичайного суду, оскільки воно може бути прийняте швидко та недорого. Комісії з питань прав людини - це органи, які займаються захистом прав людини та допомогою у вирішенні конфліктів. Вони можуть бути створені на рівні місцевої влади, регіональної влади або національного рівня. Позасудові органи можуть бути корисними у випадках, коли сторони бажають вирішити свій конфлікт шляхом співпраці та діалогу, а не через судовий процес. Однак, варто зазначити, що рішення позасудових органів можуть бути менш ефективними, ніж рішення суду, оскільки вони не мають силової підтримки та можуть бути відхилені сторонами. Однак, якщо закон зобов'язує сторони звернутися до арбітражу, третейський суд повинен дотримуватися статті 6 ЄКПЛ і статті 47 Хартії основних прав ЄС.

ЄСПЛ визначив, що позасудовий орган згідно з національним законодавством може вважатися судом, якщо він цілком очевидно виконує судові функції та надає процедурні гарантії, передбачені статтею 6 ЄКПЛ, такі як безсторонність і незалежність [35]. Це означає, що будь-який позасудовий орган, який виконує судові функції, повинен забезпечити безсторонність та незалежність у своїй роботі. Якщо це не очевидно, то

позасудовий орган повинен підлягати нагляду з боку судового органу, щоб забезпечити виконання статті 6 ЄКПЛ [36].

Згідно з правом ЄС та РЄ, надання правової допомоги не повинно бути обмежене певною формою, оскільки кожна країна має право самостійно вирішувати, як надавати юридичну допомогу відповідно до своїх законодавчих норм та вимог. У зв'язку з цим, системи надання правової допомоги можуть значно відрізнятись [37]. Наприклад, така допомога може включати безкоштовне представництво або допомогу адвоката, а також звільнення від витрат на судові процедури, включаючи судові збори. Ці заходи мають на меті забезпечення доступу до справедливого судочинства та забезпечення рівних можливостей усім громадянам на захист їх прав та інтересів. У такий спосіб, держави здійснюють свої юридичні зобов'язання перед громадянами та забезпечують дотримання прав людини і правової держави [38].

Хоча право на отримання правової допомоги є важливою гарантією справедливого судочинства, воно не є абсолютним і держава може встановлювати вимоги щодо його отримання. При визначенні умов надання правової допомоги держава може враховувати різні фактори, такі як фінансовий стан сторони у справі. Наприклад, у справі «Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства» (*Steel and Morris v. the United Kingdom*), було встановлено, що право на безкоштовну правову допомогу може бути обмежене в залежності від фінансових можливостей сторони. Крім того, держава може враховувати очікування сторони щодо виграшу справи при визначенні умов надання правової допомоги. Це може включати аналіз сильних та слабких сторін сторони, а також обставин, які можуть вплинути на вирішення справи [39].

Щодо перевірки фінансової спроможності, Європейський суд заявив, що порушення п. 1 статті 6 не виникає в тому випадку, якщо заявник не має правової допомоги у зв'язку з тим, що його дохід перевищує відповідний фінансовий показник, та якщо право на доступ до суду при цьому не

порушується [40]. Однак, держави не зобов'язані виділяти бюджетні кошти для забезпечення повної рівноправності сторін у справах, поки кожній стороні надається розумна можливість представити свою справу за умов, що не ставлять її в суттєво не вигідне положення відносно опонента.

Відмова від надання правової допомоги може бути виправдана, якщо справа має недостатні перспективи успіху або є легковажною чи сутяжницькою. Але система правової допомоги має встановити справедливий механізм відбору справ з перспективами на успіх. Надання правової допомоги залежить від таких факторів, як важливість справи для особи, складність справи та спроможність особи представляти себе. Правова допомога може бути необхідною, якщо відсутність неї порушує "саму суть" права заявників на доступ до суду [26].

Користь аналізу рішень ЄСПЛ полягає у тому, що вони дозволяють зрозуміти, які права та свободи людей були порушені в конкретних випадках, які механізми захисту прав працюють в країнах-членах, а також визначити ті проблеми, які необхідно вирішувати для забезпечення повного доступу до правосуддя та правової допомоги для всіх громадян. Такий аналіз також дозволяє визначити тенденції у рішеннях ЄСПЛ, що допомагає країнам-членам розуміти, які питання потребують уваги та змін, щоб забезпечити дотримання прав людини.

Висновки до розділу 2

Законодавство Ради Європи зосереджене на створенні конвенцій та рекомендацій, які країни можуть приймати за бажанням, а не як обов'язкові правила. Доступ до правосуддя згідно законодавства Ради Європи забезпечується через Європейську конвенцію з прав людини (ЄКПЛ), зокрема статтю 6, яка надає право на справедливий суд, статтю 13, яка визначає право на ефективний засіб правового захисту, статтю 35, яка встановлює умови прийнятності та статтю 46, яка стосується обов'язкової сили рішень та їх виконання

Якщо у державі-учасниці Ради Європи існують апеляційні чи касаційні суди, то особа має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи перед цими судами, які повинні бути незалежними і безсторонніми. Доступ до правосуддя може бути здійснений через позасудові органи, такі як медіацію, арбітражні суди, комісії з питань прав людини та інші органи, що займаються врегулюванням конфліктів та захистом прав людини. Будь-який позасудовий орган, який виконує судові функції, повинен забезпечити безсторонність та незалежність у своїй роботі. Якщо це не очевидно, то позасудовий орган повинен підлягати нагляду з боку судового органу, щоб забезпечити виконання статті 6 ЄКПЛ. Згідно з правом РС, надання правової допомоги має на меті забезпечення доступу до справедливого судочинства та рівних можливостей усім громадянам на захист їх прав та інтересів. Системи надання правової допомоги можуть значно відрізнятися в залежності від законодавчих норм та вимог кожної країни. Держави можуть встановлювати вимоги щодо отримання правової допомоги, враховуючи фінансовий стан сторони та її очікування щодо виграшу справи.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ І ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НА ПРАКТИЦІ

3.1. Проблема обмеження доступу до правосуддя і правової допомоги

Здатність особи отримати судовий захист без перешкод є основою поняття доступу до правосуддя. Перешкоди у доступі до правосуддя можуть виникати як через особливості внутрішнього процесуального законодавства, так і через матеріальні обмеження, передбачені законом. Для Європейського суду з прав людини природа перешкод у реалізації права на доступ до суду не є принциповою. Якщо порушується право особи, що підпадає під захист Конвенції, ЄСПЛ визнає такі дії порушенням права на доступ до правосуддя. Для забезпечення цього права, особа зобов'язана вичерпати передбачені законодавством способи досудового врегулювання спору або внутрівідомчу систему подання скарг до моменту звернення до суду з позовом. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що право на доступ до суду включає в себе право на ухвалення остаточного та обов'язкового судового рішення по справі. Згідно з конструкцією "право на розгляд справи", держави-учасниці Конвенції зобов'язані забезпечити остаточність судових рішень, а право вищих судів на перегляд рішень повинно використовуватися для виправлення допущених помилок, а не для проведення нових слухань [41].

Згідно зі стандартами, які встановлені в праві Ради Європи, при оцінці правомірності обмеження, необхідно враховувати важливість доступу до правосуддя як демократичного принципу. Зокрема, правомірне обмеження повинно мати легітимну мету, бути пропорційним та забезпечувати, щоб сама суть права не була порушена [26]. Це означає, що будь-яке обмеження повинно мати чітку та законну мету, яка може бути визначена з метою захисту інтересів суспільства. Також, обмеження повинно бути пропорційним, тобто не перевищувати межі, які є необхідними для

досягнення визначеної мети, і не призводити до порушення суті права. Забезпечення доступу до правосуддя є важливим демократичним принципом, який гарантує права та свободи кожного громадянина. Тому будь-яке обмеження повинно враховувати цей принцип та не призводити до порушення прав громадян на доступ до суду та забезпечення правосуддя. При застосуванні будь-яких обмежень необхідно дотримуватись вимог, щоб забезпечити баланс між захистом прав та свобод людини та інтересами суспільства в цілому.

Згідно з щорічною доповіддю Дмитра Лубінеця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у 2022 році ключовими проблемами доступу до правосуддя в Україні стали недодержання розумних строків судового розгляду справ, порушення процесуальних прав під час досудового розслідування, неналежне виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), а також обмеження доступу до судових рішень [42].

Один із найважливіших аспектів правової системи - це забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх громадян. У 2022 році в Україні виникли проблеми, які ускладнили доступ до правосуддя. Багато людей мусили чекати на судові рішення довше, ніж це передбачено законом, що створювало незручності та збільшувало ризик порушення прав. Право на розгляд справи впродовж розумного строку є одним з найважливіших прав, які закріплені в міжнародних та європейських нормативних актах. Зокрема, це право зазначено в статті 6 Європейської конвенції з прав людини.

Незважаючи на важливість цього права, надмірна тривалість проваджень є найпоширенішим питанням, яке порушується в заявах до Європейського суду з прав людини [7]. Такі порушення можуть мати серйозні наслідки для осіб, які звертаються до суду, оскільки можуть призвести до того, що їхні права та інтереси не будуть захищені вчасно.

Після початку повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України, судова система країни стала стикатися з безліччю складних організаційних, матеріально-технічних та процесуальних проблем.

Бойові дії Російської Федерації мали серйозний вплив на судову систему України. Внаслідок цих дій було зруйновано 12 приміщень судів (2 з них частково) та пошкоджено 97 інших приміщень. Пошкодження охоплювали вікна, електропостачання, теплопостачання, водопостачання, стелю, внутрішні двері, перегородки між кабінетами та зали судових засідань. Деякі будівлі місцевих судів вже на початку бойових дій зазнали пошкоджень, включаючи вибиті або пошкоджені вікна, а пізніше зазнали додаткових пошкоджень. Станом на 2022 рік, найбільше пошкоджень/зруйнованих приміщень судових установ було зафіксовано в Харківській (20 приміщень), Миколаївській (18 приміщень), Донецькій (15 приміщень) та Херсонській (14 приміщень) областях. А якщо говорити про актуальну ситуацію, станом на травень 2023 року в Україні існує 587 судів, проте 87 судових установ не можуть працювати через зону активних бойових дій або окуповану територію від початку повномасштабного вторгнення. Крім того, 84 суди на території Криму, Донецької та Луганської областей не здійснюють правосуддя з 2014 року, коли ці території були окуповані Росією перед початком повномасштабного вторгнення [43].

Варто зазначити, що запровадження правового режиму воєнного стану суттєво вплинуло на підсудність розгляду справ в судах. Зокрема, справи, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, на територіях, де ведуться активні бойові дії або прилеглих до них територіях, стали підсудними іншим судам. Це створило додаткові виклики та завдання для судової системи, які вимагають швидкого та ефективного рішення. Також це негативно вплинуло на додержання права на судовий розгляд справи упродовж розумного строку, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Порушення права на розгляд справи впродовж розумного строку можуть бути обумовлені різноманітними причинами, включаючи недостатню роботу судових органів, недостатність ресурсів, що призводить до перевантаження судової системи, та інші чинники. Оскільки це питання має велике значення для захисту прав та свобод людини,

національні та міжнародні органи зобов'язані приділяти цьому питанню особливу увагу та розв'язувати його ефективними способами. Проте, на жаль, немає встановлених конкретних часових рамок щодо того, що є розумним строком. Кожна справа оцінюється індивідуально з урахуванням усіх фактичних обставин. Щоб визначити тривалість провадження, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) використовує критерії, встановлені у його практиці, які також застосовуються Судом Європейського Союзу (СЄС). Перш за все, ЄСПЛ визначає період, який слід враховувати при визначенні тривалості провадження [44].

Ще однією проблемою стало порушення процесуальних прав під час досудового розслідування. У підозрюваних та обвинувачених порушувалися права на захист та належний процесуальний захист. Це призводить до незаконного застосування заходів примусу та порушення прав на свободу. Одне з найважливіших прав, які гарантуються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, є право на захист та юридичну допомогу, яке закріплено у підпункті "с" пункту 3 статті 6. Це право є однією з основних засад справедливого судового процесу. Українська Конституція та Кримінальний процесуальний кодекс також визнають це право. Процедура застосування цього права на етапі досудового слідства залежить від конкретних обставин справи. Зазвичай доступ до захисника надається з першого допиту підозрюваного, крім випадків, коли існують вагомні підстави для обмеження такого права. Однак, якщо визнавальні покази отримані без доступу до захисника, то право на захист може бути неоправно порушено. Також важливо зазначити, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини, статус підозрюваного обумовлює застосування гарантій статті 6 Конвенції, і цей статус може бути присвоєний національними органами влади, коли є достатні підстави для підозри у причетності особи до злочину. Це правило було застосоване в рішеннях Європейського суду з прав людини щодо України, таких як «Ушаков та Ушакова проти України» [45] та «Собко проти України» [46].

Судові рішення та рішення інших органів не виконуються належним чином, що порушує права громадян та створює незручності у вирішенні правових питань [42]. Суд у справі "Горнсбі проти Греції" висловив думку, що виконання рішення, яке було прийнято будь-яким судом, повинно розглядатись як необхідна складова частина справедливого судового процесу [47]. Якщо внутрішня правова система допускає можливість невиконання остаточного судового рішення, яке має обов'язкову силу, то право на звернення до суду з позовом стосовно прав та обов'язків цивільного характеру буде недійсним. Звертаючись до практики ЄСПЛ, у справі "Півень проти України" Суд встановив порушення статті 6 Конвенції та зазначив, що недотримання судового рішення не може бути виправдано недоліками у законодавстві, які перешкоджають його виконанню [48].

Наступна проблема це обмеження доступу до судових рішень та доступу до інформації. Згідно з пунктом 2 статті 2 Закону України «Про доступ до судових рішень», всі судові рішення повинні бути оприлюднені в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання, окрім ухвал про арешт майна та тимчасовий доступ до речей та документів у кримінальних провадженнях, які можуть бути оприлюднені не раніше дня їх звернення до виконання. Відповідно до законодавства України, обмеження або відтермінування доступу до електронних ресурсів ЄДРСР з інших підстав, ніж це передбачено відповідними законами, забороняється. Проте, з 24 лютого по 20 червня 2022 року повний загальний доступ до ЄДРСР був обмежений, а також доступ до інших сервісів вебсайту, таких як «Судова влада України», «Стан розгляду справ», «Список справ, призначених до розгляду», які містили відомості про день, час, місце проведення судового засідання у справі. Такі обмеження загального доступу до судових рішень в ЄДРСР відбуваються періодично і продовжуються досі [49].

Таким чином Україна стикається з певними обмеженнями права на доступ до правосуддя, такими як порушення розумних строків, порушення

процесуальних прав під час досудового розслідування, невиконання судових рішень належним чином. Також окремо зазначається про проблему обмеження доступу до судових рішень через реєстри.

3.2. Основні перспективи, тенденції та власні рекомендації стосовно вдосконалення процесу реалізації європейських стандартів у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги.

Права людини є невід'ємною складовою суспільного життя, і їх захист є важливим завданням для кожної держави. Це стосується і ситуацій війни та збройного конфлікту, де порушення прав людини можуть стати частим явищем. Європейська конвенція з прав людини встановлює норми, що захищають права людини в будь-яких обставинах, включаючи ситуації війни. Держави зобов'язані дотримуватися цих норм, не допускаючи порушень прав людини навіть під час війни. Індивідуальні права людини можуть бути порушені в умовах війни, тому важливо забезпечити ефективний захист цих прав. Кожна людина має право наполягати на дотриманні своїх прав та звертатися до Європейського суду з прав людини, якщо вважає, що її права були порушені державою в контексті війни. На жаль, в умовах війни порушення прав людини можуть бути поширеними. Це створює потребу в ефективних механізмах захисту прав людини. Держава повинна забезпечувати такі механізми відповідно до своїх зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини. Права людини мають важливе значення в будь-яких обставинах, включаючи ситуації війни. Забезпечення їх захисту є важливим завданням для кожної держави, і вимагає ефективних юридичних механізмів захисту, які допоможуть зменшити ризик порушення прав людини в умовах війни та збройного конфлікту [50].

Автор вважає доцільним звернути увагу на актуальний статут Вищої Ради Правосуддя. Станом на травень 2023 року її робота вже відновлена, проте деякий час вона була відсутня. В умовах відсутності повноважної Вищої ради правосуддя (ВРП) національна правова система України не могла гарантувати забезпечення справедливого судочинства. Це створювало

проблеми з дотриманням процесуальних строків при розгляді цивільних та адміністративних справ, а також порушує право на справедливий судовий процес для громадян. Крім того, питання ефективного правосуддя в Україні нерозривно пов'язане з можливістю притягнення до відповідальності осіб, що здійснюють правосуддя. Однак, відсутність відповідальності може призвести до безкарності в діях суддів та інших посадових осіб, що безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до судової системи. Недоліком цієї ситуації було те, що вона впливала на майбутнє України. Зокрема, від цього рішення також напряду залежало, чи почне Україна найближчим часом процес вступу до Європейського Союзу. Формування Вищої Ради правосуддя згадувалось як ключова умова, пов'язана з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС і можливим (але не гарантованим) відкриттям перемовин про вступ. Таким чином, недоліки в національній правовій системі мали потенційний вплив на міжнародну репутацію України та її майбутні можливості [51].

Станом на зараз Україна знаходиться у важких умовах спричинених війною, запровадженням воєнного стану, постійних обстрілів та змін у законодавстві. Все це несе за собою певні наслідки. Зокрема у контексті розглянутих проблем у попередньому розділі доцільним є аналізу поточного стану справ та проопрацювання шляхів вдосконалення ситуації для повної реалізації прав людей.

Стосовно пошкоджених приміщень судів, аналізуючи інформацію надану у попередньому підрозділі, ми можемо сказати, що спостерігається тенденція покращення ситуації з відбудовою, навіть враховуючи постійні бойові дії. Після звільнення тимчасово окупованих територій Російською Федерацією Київської, Житомирської, Чернігівської та Сумської областей, судова система України стала стикається з новими викликами. Внаслідок бойових дій було зруйновано та пошкоджено безліч судових приміщень, що породило багато організаційних, матеріально-технічних і процесуальних проблем. Але завдяки зусиллям влади та державних інституцій, протягом

місяця після звільнення тимчасово окупованих територій, майже всі суди зазначених областей змогли відновити свою діяльність. Це є важливим кроком до повного відновлення судової системи та забезпечення належного здійснення правосуддя в судах усіх юрисдикцій. Наразі дуже важко оцінити фактичний розмір збитків завданих судовій системі України, проте чим раніше будуть офіційні цифри та програми відновлення та відбудови, тим швидше можна буде говорити про дотримання права на справедливий суд, а зокрема права на доступ до правосуддя.

Проблема територіальної підсудності вирішується завдяки процесу передачі справ до інших доступних судів, що у свою чергу спричиняє нову проблему – порушення розумних строків розгляду справ внаслідок завантаженості судів. Проблема недотримання розумних строків розгляду справи є серйозною та потребує комплексного підходу для її вирішення, особливо в умовах війни.

Пропонуються наступні шляхи вирішення:

– Судові органи можуть підвищити ефективність своєї роботи, зокрема, шляхом використання сучасних технологій, вдосконалення процесів та процедур, зменшення бюрократичних перешкод та удосконалення системи управління судовою справою, зокрема можемо казати про більш широке забезпечення учасників справи засобами для комунікації та проведення судових засідань. У такому випадку завантаженість судів, які знаходяться близько до окупованих/на яких ведуться бойові дії територій, знизиться, тому що можна буде ефективно залучати суди з інших регіонів України.

– Додаткові ресурси, які можуть бути залучені для вирішення проблеми недотримання розумних строків, можуть включати призначення додаткового персоналу для розгляду справ, виділення додаткових коштів для розвитку судової інфраструктури. Звісно це не є можливим забезпечити безпеку відвідувачів та судових працівників на тимчасово окупованих територіях та в районах активних бойових дій, проте більше фінансування було б вагомим кроком.

– Встановлення чітких термінів для розгляду справ може допомогти забезпечити додержання розумного строку, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Такі терміни можуть встановлюватися на рівні законодавства або у формі внутрішніх правил судових органів.

Проблема порушення процесуальних прав. Пропонуються наступні шляхи вирішення:

– Звернення до відповідних правових органів із скаргами та зверненнями на порушення процесуальних прав. Наприклад, в Україні таким органом є Вища рада правосуддя, яка має компетенцію здійснювати контроль за дотриманням процесуальних прав суддів, прокурорів, адвокатів та інших осіб, які беруть участь у правосудді. Тут згадується Вища Рада Правосуддя яка нещодавно відновила свою діяльність.

– Звернутися до органів виконавчої влади та правозахисних організацій з проханням про надання допомоги у вирішенні проблеми. Наприклад, в Україні таким органом є Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який має компетенцію здійснювати контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі права на доступ до правосуддя.

– Звернутися до міжнародних органів захисту прав людини, наприклад до Європейського суду з прав людини, який має компетенцію здійснювати контроль за дотриманням Європейської конвенції з прав людини та її протоколів.

У цьому контексті важлива якісна проінформованість населення стосовно своїх прав та обов'язків, а також дійсно ефективного надання правової допомоги та захисту з боку держави та інших національних та міжнародних органів.

Висновки до розділу 3.

Україна свого часу стикнулася з обмеженнями прав громадян на доступ до правосуддя. Спираючись на звіт омбудсмена в Україні, було визначено основні проблеми які виникли протягом останніх років: порушення права на розгляд справи впродовж розумного строку, що гарантується п. 1 ст. 6 Конвенції; зруйновані приміщення судів, що взагалі частково виключають право на звернення до суду для деяких людей; порушення процесуальних прав під час досудового розслідування, що закріплено у підпункті "с" пункту 3 статті 6 Конвенції; невиконання судових рішень внаслідок внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень. Також окремо визначено проблему закриття чи часткового закриття доступу до судових реєстрів України. Дане питання потребує більш ґрунтовного вивчення.

У другому підрозділі було визначено актуальний стан вирішення вказаних проблем та прописано власні пропозиції стосовно вирішення цих проблем для гарантування права на доступ до правосуддя та правової допомоги. Зокрема стосовно питання недотримання розумних строків. Пропонується підвищити ефективність роботи судових органів шляхом більш глибокого впровадження технологій у судові процеси, залучити додаткові ресурси та встановити чіткі терміни розгляду справ.

Окремо було досліджено статус Вищої Ради Правосуддя, роботу якої було відновлено. Формування Вищої Ради правосуддя згадувалось як ключова умова, пов'язана з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС і можливим (але не гарантованим) відкриттям перемовин про вступ. Таким чином, недоліки в національній правовій системі мали потенційний вплив на міжнародну репутацію України та її майбутні можливості. Вона є певним гарантом дотримання процесуальних прав під час вирішення справи та на стадіях досудового розслідування. Крім того громадяни можуть звертатися до правозахисних організацій, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

ВИСНОВКИ

Ефективна реалізація стандартів Ради Європи у сфері доступу до правосуддя та правової допомоги є важливою для України з кількох причин. Це відповідність міжнародним стандартам, які вимагають від держав-членів Ради Європи забезпечення доступу до справедливого правосуддя та правової допомоги всім громадянам без винятку. Це забезпечить громадянам України захист їх прав і інтересів в судових справах, а також можливість отримання правової допомоги при необхідності. Реалізація стандартів Ради Європи у цій сфері може допомогти покращити ефективність та незалежність судової системи в Україні. Це включає у себе підвищення якості надання правової допомоги, забезпечення доступу до неї, а також підвищення кваліфікації суддів та інших працівників правоохоронних органів. Також це може позитивно вплинути на інвестиційний клімат в Україні. Іноземні інвестори можуть бути впевнені в тому, що їхні права та інтереси будуть захищені в суді в разі потреби. Це може зробити Україну більш привабливою для інвестицій та сприяти економічному розвитку країни.

Для досягнення поставленої мети у результаті виконаних завдань було одержано наступні результати:

1. Рада Європи (Council of Europe) є міжурядовою організацією, заснованою в 1949 році з метою сприяння співпраці та зближення країн Європи у різних галузях, таких як права людини, правосуддя, культури та освіти. Основні завдання Ради Європи - підтримка демократії, прав людини та правової держави в Європі, а також захист національних меншин та національних мов. Організація має 47 держав-членів. Стандарти Ради Європи включають набір принципів та правил, які повинні дотримуватися державами-членами організації з метою забезпечення захисту прав людини, підтримки демократії та правової держави. Стандарт Ради Європи - це сукупність норм, правил та принципів, які були розроблені Радою Європи з метою захисту прав людини, демократії та правової держави. Стандарти Ради

Європи у сфері доступу до правосуддя базуються на принципах незалежності судової влади, ефективності та доступності правосуддя для всіх громадян. Одним з головних документів у цій сфері є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка забезпечує право на справедливий процес і гарантує право на доступ до суду. Ось кілька прикладів: Європейська конвенція з прав людини, Рекомендація CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

2. За першими формами забезпечення права на захист у суді можна відзначити такі як клятва на вірність та військова ескорта. Проте, із розвитком права та ростом населення почали формуватися нові форми захисту прав, що передбачали розробку стандартів та правил. У XVIII - XIX століттях у багатьох країнах почали розвиватися системи надання правової допомоги та доступу до правосуддя, що базувалися на стандартах та правилах. У XX столітті вже були розроблені міжнародні стандарти та правила щодо надання правової допомоги та доступу до правосуддя, зокрема, Універсальна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. У 1950 році була прийнята Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини, за якою кожна держава-учасниця зобов'язується захищати та забезпечувати реалізацію прав і свобод на своїй території. Проблема доступності до правосуддя була глобальною та поширеною, але з часом ідея гармонізації сфери цивільного судочинства стала популярною. Зусилля наукового співтовариства у сфері доступності правосуддя мають глобальний характер, а Організація Об'єднаних Націй проводить численні заходи для покращення доступності до правосуддя в різних країнах світу. Ці заходи включають впровадження та розширення доступу до безкоштовної правової допомоги. Концепція інтегрального подолання проблеми доступності до правосуддя включає універсальні стандарти та заходи на рівні держав та міжнародної спільноти.

Доступ до правосуддя є важливим елементом демократичної та правової держави. Це означає, що всі люди мають право на рівний та справедливий доступ до суду, незалежно від їхнього соціального становища, етнічної чи релігійної належності, статі, віку та інших характеристик.

3. Поняття "доступ до правосуддя" розглядається в двох різних аспектах. По-перше, як право на доступ до суду, яке випливає з пункту 1 статті 6 Конвенції та є одним з прав, що безпосередньо закріплені у зазначеній нормі та формулюються Європейським судом з прав людини. По-друге, як доступність правосуддя, тобто як міжнародний стандарт щодо справедливого та ефективного судового захисту, що охоплює вимоги, яким має відповідати не лише цивільне судочинство, а й уся юстиціарна сфера. Доступ до правосуддя має такі складові: справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами; правову допомогу; право на юридичну консультацію, захист і представництво; право на ефективний засіб правового захисту. Виходячи з цього можна сказати, що правова допомога є складовою доступу до правосуддя. Доступ до правосуддя - це більш широке поняття, яке включає не тільки доступ до суду, але і до всіх інших аспектів правосуддя, таких як доступ до правової інформації, доступ до юридичної допомоги та доступ до альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація або арбітраж.

4. Європейський Союз (ЄС) та Рада Європи (РЄ) - це дві різні міжурядові організації, які мають різні мети та функції, тому законодавство, яке вони приймають, також має свої відмінності. Законодавство ЄС складається зі спільних правил, які мають застосовуватися до всіх країн-членів, а також з директив та розпоряджень, які встановлюють цілі, які повинні бути досягнуті країнами-членами. Законодавство Ради Європи, з іншого боку, зазвичай зосереджене на створенні конвенцій та рекомендацій, які країни можуть приймати за бажанням, а не як обов'язкові правила. Доступ до правосуддя згідно законодавства Ради Європи забезпечується через Європейську конвенцію з прав людини (ЕКПЛ), зокрема статтю 6, яка надає

право на справедливий суд, статтю 13, яка визначає право на ефективний засіб правового захисту, статтю 35, яка встановлює умови прийнятності та статтю 46, яка стосується обов'язкової сили рішень та їх виконання

5. Якщо у державі-учасниці Ради Європи існують апеляційні чи касаційні суди, то особа має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи перед цими судами, які повинні бути незалежними і безсторонніми. Доступ до правосуддя може бути здійснений через позасудові органи, такі як медіацію, арбітражні суди, комісії з питань прав людини та інші органи, що займаються врегулюванням конфліктів та захистом прав людини. Будь-який позасудовий орган, який виконує судові функції, повинен забезпечити безсторонність та незалежність у своїй роботі. Якщо це не очевидно, то позасудовий орган повинен підлягати нагляду з боку судового органу, щоб забезпечити виконання статті 6 ЄКПЛ. Згідно з правом РС, надання правової допомоги має на меті забезпечення доступу до справедливого судочинства та рівних можливостей усім громадянам на захист їх прав та інтересів. Системи надання правової допомоги можуть значно відрізнятися в залежності від законодавчих норм та вимог кожної країни. Держави можуть встановлювати вимоги щодо отримання правової допомоги, враховуючи фінансовий стан сторони та її очікування щодо виграшу справи. Однак, держави не зобов'язані виділяти бюджетні кошти для забезпечення повної рівноправності сторін у справах, поки кожній стороні надається розумна можливість представити свою справу.

6. Один із найважливіших аспектів правової системи - це забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх громадян. У 2022 році в Україні виникли проблеми, які ускладнили доступ до правосуддя. Спираючись на звіт омбудсмена в Україні, було визначено основні проблеми які виникли протягом останніх років: порушення права на розгляд справи впродовж розумного строку, що гарантується п. 1 ст. 6 Конвенції; зруйновані приміщення судів, що взагалі частково виключають право на звернення до суду для деяких людей; порушення процесуальних прав під час досудового

розслідування, що закріплено у підпункті "с" пункту 3 статті 6 Конвенції; невиконання судових рішень внаслідок внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень. Також окремо визначено проблему закриття чи часткового закриття доступу до судових реєстрів України. Дане питання потребує більш ґрунтовного вивчення.

7. Визначено актуальний стан вирішення вказаних проблем та прописано власні пропозиції стосовно вирішення цих проблем для гарантування права на доступ до правосуддя та правової допомоги. Зокрема стосовно питання недотримання розумних строків. Пропонується підвищити ефективність роботи судових органів шляхом більш глибокого впровадження технологій у судові процеси, залучити додаткові ресурси та встановити чіткі терміни розгляду справ. Окремо було досліджено статус Вищої Ради Правосуддя, роботу якої було відновлено. Формування Вищої Ради правосуддя згадувалось як ключова умова, пов'язана з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС і можливим (але не гарантованим) відкриттям перемовин про вступ. Таким чином, недоліки в національній правовій системі мали потенційний вплив на міжнародну репутацію України та її майбутні можливості. Вона є певним гарантом дотримання процесуальних прав під час вирішення справи та на стадіях досудового розслідування. Крім того громадяни можуть звертатися до правозахисних організацій, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Council of Europe: guardian of Human Rights, Democracy and the Rule of Law for 700 million citizens - Portal - www.coe.int. *Portal*. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/home> (дата звернення: 07.05.2023).
2. Правова система Ради Європи: загальнотеоретичні аспекти | Коментар. *Мего-Інфо - Юридичний портал України №1, Коментар ЦПК, КПК, КУПАП, ККУ, ЦК*. URL: <http://mego.info/матеріал/23-правова-система-ради-європи-загальнотеоретичні-аспекти?page=4> (дата звернення: 07.05.2023).
3. Академічний тлумачний словник української мови. Стандарт. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/standart> (дата звернення: 07.05.2023).
4. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII : станом на 9 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення: 07.05.2023).
5. Владовська К., Тисовська В. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини: до проблеми визначення поняття та класифікації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки*. 2020. № 4. URL: <https://doi.org/10.32453/2.vi4.302> (дата звернення: 07.05.2023).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.05.2023).
7. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : Рек. Ради Європи від 17.11.2010 р. № (2010)12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 07.05.2023).

8. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : Хартія Ради Європи від 05.11.1992 р. : станом на 15 трав. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 07.05.2023).
9. Історія творення Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)*, м. Харків, 2020. С. 148–150.
10. Contributors to Wikimedia projects. European Convention on Human Rights - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Convention_on_Human_Rights (дата звернення: 08.05.2023).
11. The Convention in 1950 - The European Convention on Human Rights - www.coe.int. *The European Convention on Human Rights*. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention/the-convention-in-1950> (дата звернення: 08.05.2023).
12. Цей день в історії. 70 років тому прийнята Європейська конвенція з прав людини - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/cey-den-v-istoriyi-70-rokiv-tomu-priynyata-evropeyska-konvenciya-z-prav-lyudini.html> (дата звернення: 08.05.2023).
13. Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. *Digital Repository @ Maurer Law*. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/facpub/1142/> (date of access: 08.05.2023).
14. Маастрихтський договір 1992. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-60173> (дата звернення: 08.05.2023).
15. Treaty of Amsterdam. *Treaty of Amsterdam*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the->

- [parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam](#) (дата звернення: 08.05.2023).
- 16.САКАРА Н. Право на доступ до правосуддя у цивільних справах: правові позиції Європейського суду з прав людини та національний контекст. *Право України*. 2018. № 10/2018. С. 64. URL: <https://doi.org/10.33498/loou-2018-10-064> (дата звернення: 09.05.2023).
- 17.Uzelac A., C.H van Rhee. Access to Justice and the Judiciary: Towards New European Standards of Affordability, Quality and Efficiency of Civil Adjudication. URL: https://www.academia.edu/15726264/Access_to_Justice_and_the_Judiciary_Towards_New_European_Standards_of_Affordability_Quality_and_Efficiency_of_Civil_Adjudication (дата звернення: 09.05.2023).
- 18.Дроздов О. Європейські основи доступу до правосуддя. *Національна Асоціація Адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/6654-evropejs-ki-osnovi-dostupu-do-pravosuddya.html> (дата звернення: 09.05.2023).
- 19.Наливайко В. Поняття і значення правової допомоги в Україні. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. Т. 2.
- 20.Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
- 21.Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
- 22.Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 28 квіт. 2023 р.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
23. Гаркуша А. Деякі аспекти надання безоплатної правової допомоги в Україні. *Forum Prava*. 2019. Т. 55(2). С. 15–22.
24. Ермаков М. Правова допомога або професійна правничка?. *Блоги о бизнесе, политике, юридической системе | LIGA.net - LIGA*. URL: <https://blog.liga.net/user/mermakov/article/30220> (дата звернення: 09.05.2023).
25. Щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя. Страсбург : Венеція. коміс., 2015. URL: https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/promi_visnovok.pdf.
26. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Люксембург : Агенція Європ. Союзу з основ. прав і Рада Європи, 2016. 236 с. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af>.
27. Charter of Fundamental Rights of the European Union : of 26.10.2012 no. 2012/C 326/02.
28. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 12.05.2023).
29. Конвенція про статус біженців: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 28.07.1951 р. : станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 12.05.2023).
30. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 25.06.1998 р. : станом на 27 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 12.05.2023).

- Court of Human Rights. № C-279/09. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62009CJ0279>.
39. Степанюк А. Право особи на правову допомогу у контексті практики ЄСПЛ. *Інституційний Репозитарій Одеського Національного Університету імені І.І. Мечникова*. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/33311/1/35-39.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
40. Case of Glazer v. the United Kingdom Judgement of 19 September 2000. European Court of Human Rights. № 32346/96. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%3A%5B%5D%7D>.
41. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року 10.07.2018. *Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції*. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437-> (дата звернення: 14.05.2023).
42. Верховенство права – Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - Головна*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/verkhovenstvo-prava> (дата звернення: 14.05.2023).
43. В Україні працює 587 судів – голова Ради суддів. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/466241-u-zbrojnih-silah-ukraini-sluzit-54-suddi-golova-radi-suddiv/>.
44. Case of Kudła v. Poland. Judgment of 26 October 2000. European Court of Human Rights. no. 30210/96. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%3A%5B%5D%7D>.
45. Справа «Ушаков та Ушакова проти України» (Заява № 10705/12). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a89#Text (дата звернення: 14.05.2023).

- 46.Справа «Собко проти України» (Заява № 15102/10). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b24#Text (дата звернення: 14.05.2023).
- 47.Справа "Горнсбі проти Греції" (Case of Hornsby v. Greece). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (дата звернення: 14.05.2023).
- 48.Справа "Півень проти України" Заява №56849/00. *Міністерство юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_186 (дата звернення: 14.05.2023).
- 49.3 публічного доступу вилучили тексти понад 6 мільйонів судових рішень, включно зі справами про корупцію, - ZMINA. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/262232-iz-publichnogo-dostupa-izyali-teksty-bolee-6-millionov-sudebnykh-resheniy-vklyuchaya-dela-o-korruptsii-zmina> (дата звернення: 14.05.2023).
- 50.Павлюк О. "Кожна людина може наполягати на своїх правах під час війни" – суддя ЄСПЛ від України. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/234269-kozna-ludina-moze-napolagati-na-svoih-pravah-pid-cas-vijni-sudda-espl-vid-ukraini/>.
51. Жернаков М. Навіщо суддям ВРП? Що отримають і що втратять судді, якщо Вища рада правосуддя не буде сформована. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2023/01/09/541947_navishcho_suddyam_vrp_shc_ho_otrimayut_i_shcho.html (дата звернення: 14.05.2023).